

Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Dr. İbrahim Görücü

İnönü Üniversitesi Battalgazi MYO MALATYA

igorucu@inonu.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Nihat Akbiyık

İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

nakbiyik@inonu.edu.tr

ÖZET

Gezici mevsimlik tarım işçileri Türk çalışma hayatının en sorunlu kesimini oluşturmaktadır. Yaşamları başlı başına bir sorun olan bu kesimin karşı karşıya kaldığı sorunlar uzun yılların birikiminin bir sonucudur. Sorunlar büyük olmakla birlikte çözümü güç olmayan sorunlardır. Çalışma mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarını ana başlıklar altında toplamak ve bu sorunlara uygulanabilir çözüm önerileri getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarım işi, Tarım işçisi, Mevsimlik tarım işçisi, Mevsimlik tarım işçilerinin temel sorunları,

ABSTRACT:

Seasonal Agricultural Workers in Türkiye: Their Problems and Solution (Proposal)s

Seasonal agricultural workers are the most problematic class of the Turkish working society life. The problems faced by these people, whose lives are full of troubles and difficulties, are the result of the accumulations of many years. Despite the greatness of the problems, these problems are not unsolvable. This study has an aim to classify the major problems of these workers under some titles and to suggest some practical solutions to these problems.

Key Words: Agricultural Employment, Agricultural Workers, Seasonal agricultural workers, Basic problems of seasonal worker's

1. Giriş

Tarım sektörü, bütün gelişme ve izlenen politikalara rağmen, ülkemiz ekonomisi açısından önemini koruyan bir sektör olmaya devam etmektedir. Ülkemizin sanayi sektörüne hammadde sağlamasının yanı sıra ülkenin gıda ihtiyacını karşılaması ve daha önemlisi işsizlik gibi, büyük bir sorunun etkilerinin toplumsal bunalımlara yol açmasına engel

olması yönleriyle özel bir yere sahiptir. Bu kadar önemli özelliği olmasına rağmen, tarım sektörü ihmal edilen tek sektördür denilebilir. 2009 Şubat verilerine göre istihdamdaki 19,779 bin kişinin 4,391 bin kişisi (%22,2) tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu oran, üzerinde önemle durulan sanayi sektöründe 4,052 bin (%20,5) (TÜİK,2009) olarak gerçekleşmiştir.

Tarım sektörü yüksek istihdam oranına rağmen, gerekli yasal düzenlemelerden yoksun bir sektördür. Bu durum, sektör çalışanlarının birçok sorunla yüz yüze kalmasına neden olmaktadır. Şüphesiz tarım çalışanlarının tek sorunları yasal düzenleme eksikliği değildir. Ücret, sosyal güvenlik, çalışma koşulları vb. birçok sorunla iç içe yaşamaya devam etmektedirler. Fakat; bu kesimin içerisinde bir grup vardır ki, bu kesim Türk çalışma hayatının en sorunlu ve sahipsiz kesimini oluşturan “Mevsimlik tarım işçileri”dir. Tarım sezonunun açılmasıyla birlikte aileleriyle birlikte yollara düşen ve sezon bitimi tekrar evlerine dönen bu kesim her türlü yasal haktan mahrum şekilde çalışmaya devam etmektedir. Bu çalışmada ülke ekonomisinde üstlenmiş oldukları önemli role rağmen, sadece yaşadıkları trafik kazaları ile toplumsal gündeme gelen mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya olduğu temel sorunlar ortaya konularak uygulanabilir çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

2. Tarım İşçi, Tarım İşçiliği Ve Mevsimlik Tarım İşçiliği Kavramları

Türk çalışma mevzuatı, kimlerin işçi sayılacağını ve yasal korumadan yararlanacağını, yürürlüğe giren tüm İş Kanunlarında açıkça tanımlamakla birlikte tarım kesiminde çalışanlara yönelik işçi tanımını yapma konusunda aynı açıklıkla davranmamaktadır. Tarım işçisini tanımlamaktan çok, kimlerin İş kanunlarından yararlanamayacağını saymakla yetinmiş ve bu kesimin içerisinde sürekli olarak tarım kesimi çalışanlarına yer vermiştir. Bu kesimi kapsam dışı bırakma gerekçesi ise, tarım kesiminin faaliyet alanlarının genişliği ve tarımda çalışan nüfusun fazlalığı olmuştur.

4857 sayılı İş Kanunu, tarım işçisini tanımlamamakla birlikte, 111. maddesinde hangi işlerin tarım işi sayılacağıının belirlenmesi görevinin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yerine getirileceği hükmü yer almaktadır. Bu maddeye dayanılarak çıkarılan “Sanayi, Ticaret, Tarım ve Orman İşlerinden Sayılan İşlere İlişkin Yönetmelik” hangi işlerin tarım işi sayılacağını açıkça saymıştır.

Tarım işçisi konusunda ulusal mevzuatta açık bir tanım bulunmamaktadır. Bu konuda açık olmamakla birlikte Mülga 2925 sayılı kanunun 1. maddesinde yer alan ifadeden tarım işçisinin kim olduğunu kısmen de olsa belirlemek mümkün görünmektedir. Söz konusu madde de ki “tarım işlerinde hizmet akdiyle süresiz olarak çalışanlar...” ifadesinden, tarım işlerinde hizmet akdine dayanarak süresiz olarak çalışanların tarım işçisi sayıldığını kabul etmek gerekmektedir. Bu konuda yapılan en önemli tanım, yürürlükten kaldırılmış olan 1945 tarihli “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”nda yer almaktadır. Kanununun 2. maddesinin 2. fıkrasında “ Tarım işçisinden maksat: Kendisinin veya ailesinin hiç arazisi olmayıp ta en az üç yıldan beri muayyen bir bölgede yerleşmiş ve bir ücret veya devşirilecek semere veya hasılatın bir hissesi mukabilinde devamlı olarak bedenen çalışanlardır”. Bu konuda yapılan en geniş tanım, 141 sayılı “Kırsal İşçilerin Örgütlenmesi Konusunda Sözleşme” İLO sözleşmesinin 2. maddesinde yapılan tanımdır. Bu tanıma göre; “kırsal kesimde tarım, zanaat ve benzeri bir işte ücretli işçi olarak çalışanlar ... “kırsal kesim işçisi” sayılmıştır. Türkiye açısından bu kadar geniş kapsamlı bir tanımın uygulanıp uygulanmayacağını tartışmak gerekir. Fakat bu tanımın sadece tarım işinde ücretli çalışanları kapsaması dahi yeterli olacaktır.

Tarım işçileri arasında yer alan mevsimlik tarım işçilerinin (MTİ) tanımı konusu da yine belirlenmemiş kavramlar arasındadır. Bu konuda yapılan tanımlardan biri Çalgüner tarafından “buldukları yerlerden başka mıntikalarda iş kabul eden işçilerdir” şeklinde yapılmaktadır. Mevsimlik tarım işçisinin tanımlanabilmesi için bu işçilerin özelliklerine bakmak gerekmektedir.

MTİ'lerin temel özellikleri;

- Tarımsal üretim yapacak arazileri yetersiz veya hiç bulunmamaktadır,
- Tarım mevsiminin başlamasıyla birlikte yaşadıkları bölgeyi çalışmak amacıyla aileleriyle birlikte terk etmektedirler,
- Tarım sezonunun bitmesinden sonra büyük çoğunlukla tekrar evlerine dönerler,
- Belirli bir işverene bağlı olarak çalışmazlar,
- Çalıştıkları işler süreksiz iş olup, biten işten hemen sonra başka bir yöreye iş aramak üzere göç ederler,
- Toplu olarak ve bir aracı (elçi, elçibaşı, dayıbaşı vb.) başkanlığında hareket ederler,
- Bölgesel işgücü açıklarının karşılanmasında önemli rol oynarlar.

Bu özelliklerine bakarak MTİ'leri şu şekilde tanımlamak mümkündür: Tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında, işin yapıldığı yöre dışından gelerek, ücret karşılığında sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın çalışan gerçek kişilere mevsimlik (gezici) tarım işçisi denir.

3. Tarım İşçilerinin Sınıflandırılması

Tarımsal faaliyetlerin üretimden, hasadına kadar farklı aşamaları olduğu gibi,, bu işi yapan işçiler arasında da farklı çalışma şekilleri vardır. Bu farklı çalışma şekilleri, tarım işçilerinin de ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmasını gerektirmektedir. Tarım işçilerinin sınıflandırılması konusunda Çalgüner tarafından yapılan sınıflandırma Aksöz tarafından bazı eklemeler yapılarak geliştirilmiştir. (Aksöz,1972, Çalgüner,1943) Bu sınıflandırmaya göre tarım işçileri:

- Çalışma sürelerine Göre: Sürekli Tarım İşçileri, Geçici Tarım işçileri,
- Yapılan İşin Niteliğine Göre: Uzman İşçi, Beden İşçisi,
- Cinsiyete Göre: Kadın, Erkek, (bu grup kendi içinde çocuk ve yaşlı olarak ayrıca sınıflandırılmaktadır)
- Alınan Ücrete Göre: Gündelikçi, Aylıkçı, Mevsimlikçi, Yıllıkçı

- Yaşadıkları yere göre: Yerli Tarım İşçisi (yöresel), Gezici Tarım işçisi
- İş Alma Şekillerine Göre: Götürü Tarım İşçileri, Yüzdeci Tarım İşçileri
- Uyruğuna Göre tarım İşçileri: Yerli Tarım İşçileri, Yabancı Tarım işçileri şeklinde sınıflandırılmaktadır.

4. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Yasal Çerçevesi

Tarım sektörü yapısı itibariyle kayıt dışı çalışmanın en yoğun olduğu sektördür. Bu sektörde çalışanların üretimin her aşamasında sayısal ve niteliksel olarak farklılıklar göstermesi ve bu durumun belirlenmesindeki zorluklar çalışanların yasal korumadan uzak kalmasına neden olmaktadır (Sümer,2005). Bu kesime yönelik yasal düzenlemeler ise genellikle farklı yasalarda ve bir bütünlük arz etmekten uzak bir yapıya sahip düzenlemelerdir.

-Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: 1982 Anayasası Türkiye Cumhuriyetini 2. maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir” şeklinde tanımlamaktadır. Gerek Anayasamızın 2. maddesi gerekse Anayasa Mahkemesinin tanımına bakılarak sosyal hukuk devletinin sahip olması gereken nitelikler yine Anayasanın üçüncü bölümünde Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altında “ Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Toprak Mülkiyeti; Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti, Çalışma Hakkı ve Ödevi, Sendika Kurma Hakkı, Ücrette Adaletin Sağlanması, Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması, Sosyal Güvenlik Hakkı” başlıklarıyla sosyal devletin sahip olması gereken nitelikler olarak yer almaktadır. Sosyal Hukuk devletinin tüm vatandaşlarına tanınması gereken bu haklar şüphesiz Mevsimlik tarım işçilerini de kapsamalıdır. Fakat tarım çalışanlarının büyük çoğunluğu gibi, MTİ’leri de Anayasada ifade edilen bu hakların büyük çoğunluktan mahrum bir şekilde çalışmakta ve yaşamaktadırlar. Mevsimlik tarım

işçilerinin çalışma koşullarını düzenleyen yasaların kapsamı dışında tutulması anayasaya aykırı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

-4857 Sayılı İş Kanunu: Tarım işçilerinden kamuda çalışanlar, çalışma ilişkilerini düzenleyen İş Kanununa tabi olarak çalışırken, tarım kesimi çalışanları iş ilişkileri açısından herhangi bir yasal düzenlemeye tabi değildirler. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu bu kesimi 4. maddesinde sayılan istisnalar arasında yer alan tarım çalışanlarına bu kanun uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir. Kanun 113. maddesi 4. maddede sayılan istisnalara dahil işyerlerinde çalışanlara uygulanacak olan hükümler arasında 32, 35, 37 ve 38. maddeleri saymakla yetinmiştir. Oysa Asgari Ücretin tarım kesimine uygulanmasına ilişkin 1475 sayılı İş Kanununda yer alan düzenlemeye yeni yasada yer verilmeyerek Asgari Ücretin bu kesime uygulanması konusunda tartışmaya açık hale getirmektedir.

- 4904 Sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu: Tarım işçilerinin mevcut çalışma koşullarını düzenleyen yönetmeliğe dayanak oluşturması nedeniyle mevzuat içerisinde yer almaktadır.

-816 Sayılı Borçlar Kanunu: 4857 sayılı İş kanununun 113. maddesinde sayılan maddeler dışındaki iş ilişkileri açısından tarım çalışanlarına 816 sayılı Borçlar Kanununun "Hizmet Akdi" başlığı altındaki 313-354. maddeleri uygulanmaktadır.

-2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu: Tarım işçileri sosyal güvenlik açısından 1983 yılında kabul edilen bu yasa kapsamında sosyal güvenceden yararlanmaktadırlar.

-Tarımda Aracılık Hizmetlerine İzin Verilmesi Ve Denetimi Hakkında Yönetmelik:

Yönetmelik, 1475 sayılı İş Kanununun 86. maddesine dayanılarak hazırlanan "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı Hakkında Tüzük" ve "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi Ve Aracıların Denetimi Hakkında Yönetmelik" hükümlerinin birleştirilmiş ve birkaç küçük değişiklik yapılmış halidir. 4904 sayılı İŞKUR Kanununa dayanılarak çı-

karılan bu düzenlemenin amacı, yönetmeliğin 2.maddesinde “ Yönetmelik, tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere, gerçek veya tüzel kişilere izin verilmesi, izinlerin yenilenmesi, iptali ve tarım araçlarının denetimine ilişkin usul ve esasları kapsar.” şeklinde ifade edilmektedir.

5. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Nedenleri

Mevsimlik tarım işçiliğinin çeşitli nedenleri olmakla birlikte temelinde üç başlık altında toplanmıştır.

5.1 Yetersiz Toprak Ya da Ekonomik Olmayan Tarım İşletme Yapısı

Türkiye’de tarıma elverişli arazi 218,044,477 hektardır (TÜİK,2001). Tarıma elverişli arazilerden tarım amaçlı kullanılan arazilere yönelik olarak 2006 yılında yapılan çalışma sonucunda tarım arazilerinin %32.7 ile 20-49 dekar arazi büyüklüğüne sahip işletmelerden oluştuğu, bütün tarımsal işletmelerin %78.9’unun 100 dekardan küçük araziye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu işletmelerin sahip olduğu arazi ise toplam tarım arazilerinin %34.3’ünü oluşturmaktadır. Yine büyük oranda küçük işletmelerin oluşturduğu bu yapının arazi parça sayısına bakıldığında %21.6 ile en fazla 4-5 parça tarım arazisine sahip işletmeler olduğu görülmektedir (TÜİK,2008).

Mevcut arazi yapısı, tarımın ekonomik anlamda verimli bir şekilde yürütülmesini olanaksız kılmaktadır. Ayrıca bu arazi yapılarının yasal olarak bütün görünmesine rağmen,, miras yoluyla daha küçük parçalara bölündüğü göz önüne alınacak olursa, bir ailenin geçimini sağlamaya yetecek araziye sahip köylünün bulunması zor görünmektedir.

Arazi yapısının ekonomik büyüklükten yoksun olmasının yanı sıra, ülkemizde coğrafi yapısı nedeniyle tarım mevsiminde meydana gelen değişiklikler de mevsimlik tarım işçiliğine yol açan etkenler arasında görülmektedir. Ürün ekim ve hasat dönemlerinde meydana gelen farklılıklar bu sektör çalışanlarının uygun dönemlerde kendi arazilerinin dışında ek gelir elde etmek amacıyla işgücü ihtiyacı duyulan bölgelere gitmelerine neden olmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin arasında, arazi yetersizliği ya da ek gelir amacıyla bu işi yapan kesimin dışında hiç toprak sahibi olmayan ayrı bir kesim de bulunmaktadır. 2006 TÜİK verilerine göre tarım işiyle uğraşmasına rağmen, arazisi olmayan işletme sayısı % 21.7'lik bir orana ulaşmıştır. Bu kesim ise bütün geçimini tarım mevsiminin başlamasıyla birlikte yaşadığı yeri ailece terk etmekte ve yıl boyunca bulabildiği her işte tarım işçisi olarak çalışmaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliği hangi nedene dayanırsa dayansın sonuçta temel neden, yaşadıkları yerde tutunmalarını sağlayacak yeterli gelirden yoksun olmalarıdır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülke ekonomisinin en önemli sektörünü oluşturan tarım sektörüdür. Sektör 1923 yılında %42.7, 1929'da %49.5 gibi, yüksek oranlarla milli Gelirin yarısına yakın kısmını gerçekleştirmekteydi (TOBB, 1989). Aynı dönemde toplam ihracat içinde tarım sektörünün payı %86'dır.

Fakat 1970'li yıllardan itibaren tarım sektörüne yönelik girdi fiyatlarındaki artış, tarım sektöründen işgücü kaçışını hızlandırmıştır. Devletin bu sektöre yönelik desteğini azaltması bunda önemli bir etkidir. 1980'li yıllardan itibaren ekonomideki köklü değişim, tarım sektörüne yönelik olumsuz yaklaşımları daha da artırmıştır. Bu dönemde tarım sektörüne yönelik sabit sermaye yatırımları sürekli düşmüş, bu uygulamayı tarım sektörüne destek veren kuruluşların özelleştirmesi izlemiştir. Özelleştirme uygulamaları, tarım sektöründe üretimi destekleyen kuruluşların tasfiyesine dönüşmüş ve tarımda üretim yapmak olanaksız hale gelmiştir. Tarım kesiminde 2000'li yıllardan itibaren uygulanan destekleme politikaları da daha çok küçük üreticiden çok büyük tarım arazisi sahiplerinin işine yaradığından, küçük üreticilerin üretim yapmak yerine ücretli tarım işçisi haline gelmelerine neden olmuştur. Bu uygulamalar sonucu, tarım kesiminde var olan gizli işsizlik hızla ortaya çıkmış ve tarım kesiminden büyük işgücü göçü gerçekleşmiştir. Tarım kesiminden ayrılan işgücünün önemli bir bölümü büyük kentlere iş gücü olarak göç ederken, bir kısmı ise, mevsimlik işgücü olarak işgücü piyasasında yerini almıştır.

5.2. Belirli Bölgelerde Meydana Gelen İşgücü Açığı

Mevsimlik tarım işçiliği, bütün sorunlarına rağmen, ülkemiz ekonomisi açısından vazgeçilemez bir çalışma türüdür. Başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzanan bu istihdam, yoğun ticari tarım yapılan Ege Bölgesi ve Çukurova Bölgelerinin ihtiyaç duyduğu işgücünün sağlandığı Suriye ve Ege adalarının elden çıkması sonucunda ortaya çıkan işgücü açığının ülkenin tarımsal arazi açısından yoksun bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden karşılanmaya başlanmıştır (Kaleci,2007).

Tarımsal üretimde işgücünün karşılanmasında izlenen yöntemler şu başlıklar altında toplanabilir:

- Aile içi işgücü ile (ücretsiz aile işçiliği),
- Bölgesel işgücü kaynaklarından (aile içi işgücünün yetersiz kaldığı durumlarda) faaliyetin yapıldığı bölgeden ücretli veya ücretsiz yakın akraba, komşu ya da yöresel işgücü kaynaklarından sağlama,
- Bölge dışından sürekli veya gezici işgücü temini,

Ülkemizde özellikle Çukurova, Ege, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yılın belirli dönemlerinde ürünün dikiminden hasadına kadar çeşitli aşamalarında yoğun bir işgücü açığı ortaya çıkmaktadır. Yeterli toprağı olmayan ya da hiç toprak sahibi olmayan tarım çalışanları, ya kendi işlerinden arta kalan zamanlarda ek gelir elde etmek ya da kendi yörelerinde iş bulamadıkları için işgücü açığı olan yörelere çalışmak üzere göç etmektedirler. İşte bu açık, mevsimlik gezici tarım işçiliği aracılığı ile doldurulmaktadır. Benzer uygulama, Meksika ile Kanada arasında gezici mevsimlik tarım işçisi anlaşmasında görülmektedir. 1974 yılında iki ülke arasında yapılan anlaşma gereği, Kanada ihtiyacı olan tarım işçilerini Meksika’dan temin etmektedir. Meksikalı tarım işçileri Kanadalı tarım işverenleri ile en az 6 hafta en çok 8 aylık sözleşme yapmakta ve bu sözleşme gereğince her yıl bu ülkeye gitmektedirler (www. nasda.org, 2008). Meksikalı işçiler bu çalışmalar sırasında Kanadalı işçilerin sahip

olduğu tüm mali ve sosyal haklardan eşit olarak yararlanmaktadırlar (www.nasda.org,2008)

6. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştığı Temel Sorunlar:

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları bu başlık altında sayılanlarla sınırlı olmamakla birlikte ülkemizde bu alanda yapılmış çeşitli araştırmalarda öne çıkan ortak sorunlar sorunların başlangıcından itibaren sıraya konularak ele alınmıştır.

6.1. Ulaşım Sorunları

MTİ'lerin bu konuda karşılaştıkları birinci sorun; çalışmak üzere yaşadıkları yöreyi terk ederken ve yine buraya dönerken kullandıkları araçlardan kaynaklanmaktadır. MİT'lerin bu yolculukları esnasında büyük oranda midibüs ve minibüs gibi, araçları kullandıkları görülmektedir. Ulaşım masrafının düşürülmesi amacıyla uygun olmayan koşullardaki ulaşım, toplumsal gündeme özellikle yaz aylarında facia haberleriyle yansımaktadır. Kazaların, çoğunlukla araçların kapasitesinin üzerinde yolcu taşınması, teknik yetersizlik vb. nedenlerle gerçekleştiği belirtilmektedir.

MTİ'lerin ulaşım sorunlarının ikincisi, gittikleri yörelerde kaldıkları yer ile çalışacakları yer arasındaki yapılan taşımacılıkta kullanılan yöntem oluşturmaktadır. Özellikle Çukurova Bölgesinde tarım işçilerinin taşınması yoğun şekilde kamyonet, traktör, kamyon gibi, ulaşım elverişli olmayan ve insan taşınmasının yasak olduğu araçlarla yapılmaktadır. Mümkün olduğu kadar ucuz ve çok işçi taşımayı amaçlayan işverenler, trafik kurallarını hiçe sayarak işçileri kaldıkları yer ile tarla, bahçe vb. çalışma alanlarına bu şekilde taşımayı tercih etmektedir. Bu taşıma sırasında yaşanan trafik kazaları önemli sayıda ölümlü ve yaralanmalı kazalar olarak gündemdeki yerini almaktadır. Oysa "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı ve Araçların Denetimi Hakkında Yönetmelik" gereği araçlar işçilerin işyerlerine en uygun araçlarla ulaştırılmalarından sorumludur denmektedir. Yönetmeliğin dışında Karayolu Taşıma Kanunu'nda da,

yasak olmasına rağmen, uygulama devam etmekte ve her yıl yazılı ve görsel basında tarım işçilerinin yaşadığı trafik kazaları sıradan bir haber gibi, görülmeye devam etmektedir.

6.2. İş Bulma Sorunu

İşsizlik toplumsal sorunların en önemlisidir. İşsiz ile iş arayanı buluşturmak tüm ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de önemli bir sorun oluşturmaktadır. İşgücü piyasasının şeffaf olması ve iyi örgütlenmesi, işsizliğin süresini düşürebileceği gibi, işgücünün ulusal, bölgesel ve sektörel akışkanlığını da önemli ölçüde artırmaktadır. Fakat bu sorun, ülkemizde tüm yasal ve kurumsal çalışmalara rağmen, tam anlamıyla çözümlenebilmiş değildir.

Mevsimlik tarım işçileri nasıl ya da nerede iş bulabileceğini bilme konusunda önemli sorunlar yaşayan kesimlerin başında gelmektedir. Çalışabilecekleri sürenin sınırlı olması nedeniyle MTİ’ler (mevsimlik tarım işçileri) olabildiğince hızlı iş bulmak zorundadırlar. Fakat tarım kesiminde işgücü piyasasının iyi örgütlenmemiş olması ve tarımsal üretimin gerektirdiği işgücü ihtiyacının önceden bilinmemesi bu konuda önemli sorunlar yaratmaktadır. MTİ çalışmak üzere evini terk ederken iki farklı şekilde hareket etme arasında seçim yapmak zorundadır. Birincisi; elçi, elçi başı vb. adlarla anılan tarım araçlarına bağlı olarak yola çıkmak, ikincisi ise, kendi başına hareket etmek. Genellikle tercih edilen yöntem birinci yöntem olmaktadır. Çünkü araçlar genellikle işverenlerle kış aylarından bağlantı yapmakta ve işçinin iş bulamama sorunu ortadan kalkmış olmaktadır. Şüphesiz bu yöntemin belirlenmesinde aracıya borçlu olma, akrabalık bağları, birbirini tanıma gibi, konular da önemli rol oynamaktadır.

6.3. Barınma ve Yaşam Koşullarından Kaynaklanan Sorunlar

Yaşadıkları yörelerde geçimlerini temin edecek kadar kazanç elde edemeyen mevsimlik tarım işçileri, tarım mevsiminin başlamasıyla birlikte ailece iş bulabilecekleri ya da önceden anlaşılmış olan yerlere göç etmektedirler. Göç ettikleri bölgelerde ikamet sürelerinin tarımsal faaliyetin türüne göre değişiklik göstermesi geçici barınaklarda yaşamak zorun-

da kalmalarına yol açmaktadır. Barınma merkezlerinin belirlenmesi büyük oranda bu kişilerin inisiyatifi dışında gerçekleşmektedir (Yıldırak vd.,2003).

Barınma amacıyla seçilen yerlerin seçiminde öne çıkan nedenler şöyledir: (Yıldırak vd.2003).

- İşverenin kullanmadığı binalar,
- İşyerine (tarla, bahçe vb.) yakınındaki yerler,
- İçme ve kullanma suyuna ulaşımın kolay olduğu yerler,
- Kamu kurumlarının izin verdiği yerlerdir.

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma amaçlı olarak seçtikleri yerlerin genellikle yerleşim yerlerinin dışına yapıldığı görülmektedir. Bu yerlerin seçiminde su kaynağı önemli bir etken olmakla birlikte su kaynaklarının temiz olmaması sağlık açısından önemli sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca sulak alanların özellikle yaz aylarında sivrisinek vb. hayvanların yoğun üreme alanlarını oluşturması da ayrı bir olumsuzluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Barınma amaçlı kullanılan barınakların genellikle kolay bulunan ve taşınması kolay malzemelerden yapıldığı görülmektedir. Barınak olarak kullandıkları yerler kolay bulunan fakat sağlıklı malzemelerden (Naylon, çadır, kamış vb) yapıldığından sadece etraftan görünmeyi engelleme amacını gütmektedir. Barınmaya uygun olmayan bu barınaklar, her türlü böcek ve zehirli hayvanların tehdidine açıktır. Ayrıca barınma ortamında temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri, tuvalet, içme ve kullanma suyu gibi olanakların bulunmaması da yaşanan diğer olumsuzlukları oluşturmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma nedenlerinin temelini oluşturan kışın geçimlerini sağlamak amacıyla para biriktirme olgusunun bir sonucu olarak, beraberlerinde getirdikleri gıdaları tüketme eğilimleri oldukça (Bulgur, un vb.) yüksektir (Özbekmezci ve Sahil,2004). Bu durumdan kaynaklanan dengesiz ve yetersiz beslenme sonucu, kendilerinde ve çocuklarında bedensel gelişme sorunları ve yetersiz beslenmeden kaynaklanan sağlık sorunları, sık rastlanan sorunları oluşturmaktadır.

6.4. Çalışma Koşullarına İlişkin Sorunlar

06.04.2004 tarihinde yürürlüğe giren “ Tarım ve Ormandan Sayılan İşlerde Çalışma Yönetmeliği”nin 1. maddesi, yönetmeliğin amacını, “...tarım ve ormandan sayılan işlerde çalışan işçilerin, çalışma koşullarına ilişkin hükümleri, iş sözleşmesi, ücret ve işin düzenlenmesi ile ilgili hususları düzenlemektir.” şeklinde açıklamaktadır. Fakat mevcut yönetmelik, 51 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeleri kapsadığından, mevsimlik tarım işçileri kapsam dışı kalmaktadır.

MTİ’ler çalışacakları işe ilişkin koşulları belirleyen yazılı bir sözleşme yapmaları gerekmesine rağmen,, uygulamada çalışacakları işe ilişkin bir yazılı sözleşme ve diğer tarım işçilerinin çalışma koşullarını belirleyen yasal bir düzenlemenin bulunmaması, bu konuda tamamen yöresel ve yapılan işin niteliğine göre (çapa, dikim, hasat) gelenek-göreneklerle belirlenen çalışma süreleri geçerli olmaktadır. Bu nedenle işverenler, yapılacak işin biran önce bitirilmesi için işçiyi mümkün olduğu kadar çok çalıştırmak istemektedirler. İşin biran önce bitirilmesi için uygulanan yöntemler temelde çalışma sürelerini uzatmak, götürü usulde iş vermek ve toplanan ürüne göre ücretlendirme yapmak gibi, yöntemler şeklinde ortaya çıkmaktadır.

İşin başlama zamanı genellikle gün doğumu-gün batımı gibi, sürelerle ifade edilmektedir. Fakat işyerinin barınma merkezine uzaklığına göre başlama ve bitiş zamanları daha erken başlayıp bitebilmektedir(Çalgüner,1943). Çalışma süresi içerisinde verilen ara dinlenmeler de yine yörelere göre farklılıklar göstermektedir. Sabah kahvaltısı, öğle yemeği ve öğleden sonra olmak üzere üç kez ara dinlenmeleri verilmektedir. 1940’lı yıllarda özellikle yemeklerin işverence karşılandığı (Çalgüner,1943, Erkul,1967) belirtilmekle birlikte, günümüzde bu uygulamanın hemen hemen terk edildiği görülmektedir (Yıldırak vd.,2003).

İşçilerin çalışma sürelerini belirleyen bir kuralın olmadığı gibi, hafta tatili vb. uygulamalar da bulunmamaktadır. Ayrıca işçinin fazla çalışma karşılığı ek bir ücret alması da sözkonusu değildir. Oysa 1850’li yıllarda İbrahim Paşa tarafından yürürlüğe konulan ve tarım işçilerinin

çalışma koşullarını belirleyen “İbrahim Paşa Nizamnamesi” tarım işçilerine 5,5 gün çalışma karşılığında 7 günlük ücret, işverenin işçinin yiyecek ve içeceğini karşılama, işçi ücretlerinin işçi, işveren ve devlet temsilcilerinden oluşan komisyonca belirlenmesi gibi, günümüze göre oldukça iyi koşullar sağlamaktadır (Erkul,1967). Günümüzde terkedilmiş olmasına rağmen, Nizamname hükümleri yörede küçük değişikliklerle uygulanmaya devam edilmektedir.

Tarım işçilerinin çalışma koşullarına yönelik diğer bazı sorunlar ise, işçilerin (Özellikle kadınların) çalışmaları sırasında insani ihtiyaçlarını giderecekleri tesislerin ve ortamın bulunmaması, içecek ve temizlik suyunun bulunmaması ve sağlık sorunlarına yönelik tedbirlerin alınmaması olarak sayılabilir.

Tarım işlerinde çalışan işçilerin ve özellikle mevsimlik tarım işçilerinin çalışma şekilleri, ortamı ve süresi, ya geleneklere ya da tarım aracı (elçi) ile işveren arasında yapılan resmi veya gayri resmi sözleşmeye bağlı olarak belirlenmektedir. Hafta tatili, gün içi dinlenme süresi ve işin gerektirdiği araç-gereçlerin temini gibi, konuların hepsi işverenin insafına terkedilmiştir.

6.5. İş Güvenliği Sorunları

Tarım sektörü, teknolojideki gelişmeler sonucu istihdam yapısında önemli değişiklikler yaşamasına rağmen, teknolojiden en fazla yarar sağlayan sektörler arasında yer almaktadır. Geçmişte büyük oranda insan gücüne dayanan bu üretim yapısı her geçen gün daha fazla teknoloji kullanılan bir sektör haline almaktadır. Üretim artışının sağlanması, ürün korunması, geliştirilmesi, verimin artırılması vb. nedenler, bu sektörde büyük oranda teknolojik girdilerin (makine-teçhizat ve tarımsal ilaçlar) kullanılmasına neden olmaktadır. Sektörde kullanılan bu girdilerin uygulaması ise insan gücü ile gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de tarım sektöründe çalışanların karşı karşıya kaldığı sorunlar iş kazaları (kullanılan makine ve teçhizatın kullanılmasından kaynaklanan) ve meslek hastalıkları olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır.

Mülga 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 11. maddesi iş kazası ve meslek hastalığı şu şekilde tanımlamaktadır. “İş kazası, aşağıdaki hal ve durumlardan birinde meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedence veya ruhça arızaya uğratan olaydır. Meslek hastalığı, sigortalının çalıştırıldığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleridir.”

Türkiye’de iş kazaları ve işe bağlı sağlık sorunlarına ilişkin ilk kapsamlı çalışma 2007 yılında TÜİK tarafından yapılmıştır. 2006-2007 İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırması Sonuçlarına göre tarım kesiminde çalışan toplam 7,017 bin kişiden iş kazası geçirenlerin sayısı 136 bin (%1.9) kişidir. Yine tarım sektöründe işe bağlı sağlık sorunu yaşayanların sayısı 209 bin kişidir. Tarım sektörü kaza sıralamasında ikinci, işe bağlı sağlık sorunu geçirmede birinci sıradadır.

Son 12 ay içerisinde tarım sektöründe sürekli ya da geçici olarak istihdam edilen 5,371 bin kişiden iş kazası geçiren 108 bin tarım işçisi bulunmaktadır. Aynı dönem içerisinde çalışanların 168 bini işe bağlı sağlık sorunu yaşamıştır.

İngiltere gibi, iş güvenliği konusunda önemli gelişmeler kaydetmiş bir ülkede tarım sektörü iş kazalarında tüm sektörler içerisinde ölümcül kazalarda birinci, ölümcül olmayan kazalarda ise 4.sıradadır (hse.gov.uk,2009). Tarım konusunda önde gelen ülkelerden biri olan ABD’de durum farklı değildir. ABD Çalışma Bakanlığı verilerine göre 2002 yılında 5,524, 2005 yılında 5,734 ölümlü sonuçlanan iş kazası olmuştur. Bu kazaların 2002 yılında 789’u, 2005 yılında 715’i tarım sektöründe gerçekleşmiştir (bls.gov.,2009). Tarım sektörü, söz konusu her iki yıl içinde ölümlü kazalarda üçüncü sırada yer almaktadır. Kaza başına ölüm oranında ise, 2002 yılında madencilikten sonra ikinci, 2005 yılında ise ilk sırada yer almaktadır.

ABD ve İngiltere gibi, ülkelerde, tarım sektöründe iş ve meslek kazalarının oranları bu kadar yüksekken, Türkiye’de SGK’ nın 2007 yılı istatistiksel verilerine göre Türkiye genelinde ölümlü iş kazası sayısı 1,043

olup bunun 7 tanesi tarım sektöründe gerçekleşmiştir (sgk.gov.tr,2009). Yıl boyu sürekli yer değiştiren ve farklı işlerde farklı alet ve tarımsal ilaçları kullanan bu kesimin karşı karşıya olduğu önemli sorunlardan biri de iş kazaları ve meslek hastalıklarıdır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmaları esnasında karşı karşıya kaldıkları en önemli iş güvenliği sorunları şöyle sıralanabilir: (İsguvenligi.net,2008)

- Solunum yolları tehlikeleri
- Dermatolojik tehlikeler
- Toksik ve neoplastik tehlikeler
- Kazalar ve yaralanmalar
- Mekanik ve termal stres
- Davranış kaynaklı tehlikeler .

6.6. Sosyal Güvenlik Sorunu

Sosyal güvenlik hakkı, tüm çalışanların vazgeçilmez ve olmazsa olmaz hakkıdır. Fakat bu haktan en az yararlanan kesim tarım kesimi çalışanlarıdır. Tarım çalışanlarının yaşamlarının her aşamasının sorunlarla dolu olması bir yana, en önemli sorunlarından biri sosyal güvenlik sorunudur. Çünkü yaşam koşulları ve çalışma koşullarından kaynaklanan olumsuzlukların etkisi, bu kişilerin hastalanmaları ve hastalıkları süresince ya da tüm yıl boyunca işsiz kalmalarına neden olmaktadır. Tarım kesiminin sosyal güvenlik çatısı altına alınması, oldukça gecikmiş olmasına rağmen,, günümüzde de tam anlamıyla yaygınlaştırılmış bir uygulama değildir.

Tarım kesiminde çalışanlara yönelik sosyal güvenlik uygulamasının gecikmesindeki temel neden, bu kesimin sürekli olarak işçi sayılmamalarına neden olan yasal düzenlemelerdir. Bu kesime yönelik ilk sosyal güvenlik uygulaması, 1983 yılında kabul edilen 2925 sayılı “Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu” ile gerçekleştirilmiştir. Süreksiz olarak tarım işinde çalışanların isteğe bağlı olarak sigortalı olabilmelerine hak tanıyan kanun, tarım işçilerinin işveren katkısı olmaksızın sigortalı olabilmelerini sağlamayı amaçlamış olmakla birlikte, uygulamada pek ilgi

görmemiştir. 2007 yılı itibariyle bu sigorta kanunundan yararlanan işçi sayısı 215.340 kişidir. Bu sigorta kapsamında aylık ve gelir alanlara aileleri de katıldığında, toplam 1.106.893 kişiye ulaşılmaktadır ki bu sayı toplam nüfus içerisinde %1,57’lik bir orana karşılık gelmektedir (sgk.gov.tr,2009). Tarımda işçi olarak çalışanların milyonlarla ifade edildiği bir ortamda, sigortalı sayısının 258 bin gibi, çok küçük bir rakamı bulmasının çeşitli nedenleri olmakla birlikte temel neden, bu kesimin kazançlarından sigorta primi ödemeye ayıracak gelirlerinin olmaması olarak gösterilebilir.

Sosyal güvenlik kurumlarının 1 Ekim 2008 tarihinden itibaren tek bir kurum çatısı altında (Sosyal Güvenlik Kurumu) birleştirilmesinden sonra, Tarım kesiminde çalışanların durumunda önemli bir değişim olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir. Yeni düzenlemeye göre mevsimlik tarım işçilerinin sigortalılıkları isteğe bağlı olmaya devam etmektedir. Sigortalı olmak isteyen tarım çalışanının sigortalı olabilmesi için bir yıl içerisinde 180 gün prim ödemesi gerekmektedir. Prim oranı %32’dir. Ödenecek primin oranı:

- 2008 yılı için (alt sınırdan) aylık 204,38 TL’den altı aylık 1226,28 TL.
- 2009 yılının ilk altı ayı için aylık 213,12 TL’den altı aylık 1278,72 TL.
- 2009 yılının ikinci altı ay’ı için aylık 221 TL’den altı aylık 1330,56 TL’dir (www.sgk.gov.tr,2010).

Bu verilere göre bir tarım işçisinin isteğe bağlı sigortalı olması için 44 günlük yevmiyesini 2009 yılı verilerine göre gündelik yevmiye erkekler için 29,16 TL’dir (TÜİK,2009). Bir yıl içerisinde kazandığı kazancın 44 günlüğünü prim olarak yatırması gerekmektedir. Tarım işçilerinin bir sezon içerisinde ortalama 3-4 ay iş bulduğu düşünülürse bu primi ödemesinin hiçte kolay olmadığı görülmektedir.

6.7. Ücret Sorunları

Mevsimlik tarım işçilerinin en önemli sorunlarından biri de ücret sorunudur. 4857 sayılı kanun yürürlüğe girene kadar 1475 sayılı yasanın geçici 4. maddesinin " *Tarım İş Kanunu’nun yürürlüğe girmesine kadar tarım işçilerinin Asgari Ücretleri bu Kanun’un 33’üncü maddesindeki esaslara göre ve*

ayrıca tespit olunur. Tarım İş Kanunu'nun, yürürlüğe girmesine kadar tarım işçilerinin Asgari Ücretleri... Tarım İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra o kanun uyarınca Asgari Ücret tespit oluncaya kadar geçerlidir. Tarım ve orman işçilerinin Asgari Ücretlerinin tespiti sırasında komisyona Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlıkları ile T. Ziraat Odaları Birliği ve tarım ve orman işkollarında kurulu en çok üyesi bulunan işçi sendikalarından da birer temsilci katılır." hükmü uyarınca, ülke düzeyinde uygulanan Asgari Ücretten yararlanmaları öngörülmektedir. Fakat uygulamada bunun tam olarak yerine getirildiğini söylemek zordur (Erkul,1967,Şeker,1986, Yıldırak,2003).

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin belirlenmesi ve ödenmesi konusunda ciddi sıkıntıları bulunmaktadır. Ücretin belirlenmesinde esas alınan kriterlere bakıldığında, şu ayrımlara göre ücretlendirme yapıldığı görülmektedir.

- Tarımsal faaliyetin türü (Tohum ekme, Çapalama, Sulama, Gübreleme, Ürün toplama, Paketleme ve Torbalama,vb. (DİE,2004).
- Tarımsal ürünün türü (Buğday,Arpa,Çeltik,Fındık,Kayısı vd.),
- Tarımsal Faaliyetin yapıldığı il,
- Tarımsal Faaliyette bulunanın cinsiyeti (Kadın-Erkek),
- Tarımsal faaliyette çalışanların yaşı (Erkek, Kadın,Çocuk).

Ücretlendirme kriterlerinin farklı ayrımlara tabi tutulması, yapılan işin zorluğunun dikkate alınması nedeniyle doğrudur. Fakat bu alanda yaşanan en önemli sorun, ücretlerin belirlenmesi ve ödenmesinde yaşanan sıkıntıdır. Ücretlerin belirlenmesinde esas olan tüm ülke düzeyinde geçerli olan Asgari Ücret olmakla birlikte, bunun tam tersine ücretler daha çok işveren ile aracı ya da bölgedeki büyük işverenler ya da yasal olmamakla birlikte illerdeki valiler tarafından oluşturulan komisyonlarca belirlendiği görülmektedir (Şeker,1986).

Ücretlendirme konusunda yaşanan bir diğer sorun ise, ücrette yapılan cinsiyet ayrımıdır. Yasal olarak yasaklanmasına rağmen, uygulamada kadınlara erkeklerden daha az ücret ödenmektedir. Oysa mevsimlik tarım işçileri arasında en çok sıkıntı çeken kadınlardır. Kadın işçilerin çalışmaları sadece tarlada kalmayıp öncesinde ve sonrasında da de-

vam etmektedir. Bu işleri yapmadıkları kabul edilse dahi, çalışanlar arasında kanuna aykırı şekilde ücret farklılaştırmasına gidilmesi ciddi bir sorundur. Oysa bu durum Türkiye’nin de taraf olduğu 100 no’lu “Eşit Değerde İş İçin Erkek Ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında Sözleşme”nin 1. maddesinin “b” fıkrası ile yasaklanmıştır (ILO,1951).

Bu alanda yaşanan diğer bir sıkıntı ise, Tarımda İş Ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi Ve Araçların Denetimi Hakkında Yönetmeliğin 5. maddesinin c fıkrası ve 95 Sayılı İLO sözleşmesinin 9. maddesinde belirtildiği gibi, işçilerin işe yerleştirme veya başka maksatla ücretlerinden başkalarına verilmek üzere ücret alınması uygulamasının yasak olmasına rağmen, ücretlerden araçlara pay verilmesi ve geri kalanın işçiye ödenmesidir. Yönetmelik gereği araçların işçilerden ücret alması yasaktır ve ücreti sadece işverenden alabilir. Oysa uygulamada, denetim eksikliği nedeniyle araçların ücretleri işçi ücretlerinden kişi başı esas alınarak ödenmektedir.

Ücretlendirme konusunda yaşanan bir diğer sıkıntı ise kamu kesiminde çalışan mevsimlik işçiler ile diğer mevsimlik işçiler arasındaki ücret farklılıklarıdır. Bu iki kesime yönelik ücret farklılıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1 : Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kamu-Özel Ücret Farklılıkları*

Mevsimlik İşçilerin Günlük Ortalama Ücretleri (YTL.)								
Cinsiyet	Özel Kesim				Kamu Kesimi			
	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
Kadın	9.47	11.9	13.6	16.04	21	21.3	23.1	25.4
Erkek	12.10	15.5	18.1	22.10	23.5	24.2	25.6	28.5
Ortalama	10.79	13.69	15.84	19.05	22.24	22.76	24.36	26.91

* 2007 yılından itibaren TÜİK Kamu işletmelerine ilişkin mevsimlik tarım işçisi ücretlerinin yayını durdurmuştur.

Kaynak: DİE.2005,2006,2007, 2008, Haber Bültenlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo'dan da anlaşılacağı gibi, mevsimlik tarım işçilerine ödenen ücretler konusunda kamu ile özel sektör arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bu farkların bulunması kamu kesiminde yasaların işlenmesi, özel sektörde ise ödenecek ücretlerin komisyonlar ya da aracılardan yapılmış olduğu sözleşmelerle (genellikle yazılı olmayan şekilde) belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Kamu kesiminde çalışan mevsimlik işçileri ücretin dışında diğerlerinden ayıran en önemli fark bu işçilerin genellikle işin yapıldığı yöreden temin edilen işçiler olmasıdır. Ayrıca çalışma saatleri, İş Kanunu kapsamında belirlenen haftalık 45 saat ile sınırlıdır. Bu koşulların hiçbirini taşımayan mevsimlik tarım işçilerinin, daha ağır koşullarda çalışmalarına rağmen, aldıkları ücretler kamu kesimindeki mevsimlik işçilerin ücretlerinin ancak yarısı kadardır.

Mevsimlik tarım işçilerinin ücret açısından diğer işçilerden geri olmalarının yanı sıra bir başka sorunu ise, işverenlerin hasat sonrası ürünün fiyatının artması için ürünü bekletmeleri ve işçi ücretlerini de bu nedenle geç ödemesidir. Bu konuda yapılan bir diğer uygulama da işverenlerin bir sonraki yıl kendine bağlamak amacıyla ücretlerinin tamamını ödemek yerine gelecek yıl vermek üzere bir kısmını tutması şeklinde görülen uygulamadır. Kısacası tarım işçilerinin ücret konusunda yaşadıkları sorunları özetlemek gerekirse şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Ücretleri yetersizdir,
- Erkek-kadın-çocuk şeklinde ücret farklılığı mevcuttur,
- Ücretlerden yasal olmamasına rağmen, araçlara ücret kesilmektedir,
- Ücretler zamanında verilmemektedir,
- Ücretler konusunda yasalar uygulanmamakta, aracı ile işveren arasında yapılan anlaşma ya da bölgede söz sahibi işverenlerin belirlediği ücretler geçerli olmaktadır.

6.8. Eğitim Sorunu

Anayasamızın 42. maddesi “Kimse. eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.” demek suretiyle her Türk vatandaşının eğitim görme hakkının bulunduğunu belirlemiştir. Anayasanın açık hükmüne ve Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sürekli üzerinde durulan bir konu olan eğitim düzeyinin yükseltilmesi politikasına rağmen, kırsal kesimde yaşayanlar ve özellikle tarım işiyle uğraşanlar arasında eğitim düzeyi istenilen seviyeye gelmemiştir. Bu durum mevsimlik işçiler arasında daha da belirgindir.

Mevsimlik tarım işçilerinin tüm çalışanlarda olduğu gibi, temel sorunları, eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve yapmış oldukları işe yönelik eğitim almamış olmalarıdır. Türkiye’de mesleki bir eğitim almamış her insan, özellikle kırsal kesimde, kendini ya işsiz ya da çiftçi (yani tarım işçisi) olarak ifade etmektedir. Tarım sektöründeki hızlı makineleşme, bu alanda çalışan işgücünde de, diğer sektörlerde olduğu gibi, bazı niteliklerin aranmasını gerektirmektedir. Fakat tüm uzmanlaşma ve iş bölümü gelişmelerine rağmen, tarım sektöründe işgücünün niteliği üzerine bir eğitim verilmesi, mevcut koşullarda bulunmamaktadır. Bu kesimdeki işgücünün mesleki eğitimi, çoğunlukla geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir.

Tarım işgücünün nitelik olarak sınıflandırılmamış olması, İŞKUR istatistiklerinde de açıkça görülmektedir. 2006 yılı sonu itibariyle İŞKUR’da kayıtlı tarım işgücü sayısı 2,757’si erkek, 222’si bayan olmak üzere toplam 2,979 kişidir (İŞKUR,2006). Bu meslek grubunun 1.061.853 kayıtlı işsiz içerisindeki oranı ise, %0.018’dir. 2006 yılında İŞKUR tarafından tarım orman işçisi grubunda işe yerleştirilen işgücü sayısı 69’u kamu, 176’sı özel olmak üzere 245 kişi gibi, oldukça düşük rakamlarla ifade edilmektedir (İŞKUR,2006).

Eğitim konusunun, sadece işçiler açısından sorun yarattığını söylemek eğitim olgusunu küçümsemek olacaktır. Tarım işçilerinin çalışma dönemi, tarımsal faaliyetlerin başlangıcına ve bu faaliyetlerin başlangıcı

ise yörelere göre farklılıklar göstermektedir. Yapılan araştırmalar, Mart ayında başlayan tarımsal faaliyetler nedeniyle, çocukların, sezonun bittiği Kasım ayına kadar eğitimlerine ara vermek zorunda kaldıklarını göstermektedir (Eğitim-sen,2007). Öğrencilerin okuldan ayrı kaldıkları sürenin uzunluğu, hem öğrenci hem de öğretmen açısından önemli sorunlara yol açmaktadır. Okul ortamından uzak kalan öğrencilerin okula uyum sorunu yaşadıkları ve bu nedenle başarısız oldukları görülmektedir (Şahan,2008). Çocukların okuldan ayrı kalmaları sadece eğitim açısından sorun yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda çocukların içerisinde yaşadıkları kısır döngüyü kırmalarının önündeki en büyük engeli oluşturmaya da devam etmektedir.

6.9. Örgütlenme Sorunları

Türk tarım sektörü, yapısı, tarihi gelişimi ve sınıf yapısının gelişmemesi yönüyle dünyadaki benzerlerinden önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların başında, Türk tarım çalışanlarının dünyadaki benzerlerine göre sınıf bilincinin oluşmaması gelmektedir. Türkiye’de tarım çalışanlarının büyük çoğunluğu, tarım arazisine doğrudan olmasa da dolaylı olarak (aile toprağı) sahip durumdadır. Tarım çalışanlarının kendi arazilerinden arta kalan zamanda ücretli ya da yevmiyeli olarak çalışmalarının temel nedeni, ek gelir temin etmek ve elde edilen gelirle kendi arazisini genişletmek, arazisi yoksa arazi edinmek olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu temel nedenler, tarım kesiminde bir sınıf bilincinin ve örgütlenmenin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

Türkiye’de sendikal hareketlerin yasal çerçevede başlaması, 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı “ İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” ile gerçekleşmiştir (Erkul,1967). Tarım kesimine yönelik sendikalaşma izini, aynı dönemde yürürlükte olan 3008 sayılı yasa kapsamında olmamalarına rağmen, tanınmış bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.

1961 Anayasasının kabulünden sonra 1963 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu, 1961 Anayasasının 47. maddesine uygun şekilde tarım kesimine sendikalaşma hakkını tanımış-

tır. Bu uygulamaların sonucu olarak 1965 yılında ülke düzeyinde 18 tarım sendikasının faaliyette bulunduğu görülmektedir (Erkul,1967). Oysa günümüzde tarım sektörüne yönelik sendika sayısı 2009 yılı itibariyle 6 olup bu sendikalara üye işgücü sayısı 98.258’dir (ÇSGB,2009).

Tarım sektörünün genelinde olduğu gibi, mevsimlik tarım işçilerinde de örgütlü işgücü sayısının düşük olmasının temel nedenlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Tarım sektöründe sınıf bilinci gelişmemiştir.
- Tarım sektöründe ücretli çalışan kesimin çoğunluğu geçici ya da mevsimlik işlerde çalıştığından işyerleri sabit değildir. Bu nedenle belirli bir yerdeki sendikaya üye olmaları zordur.
- Sendikaların ayakta durmasını sağlayan gelir üye aidatları olduğundan, mevsimlik ya da tarım işçilerinin gelirlerinden sendika aidatına ayıracak gelirleri bulunmamaktadır.
- Çalışılan işyerlerinin küçük olması ve sendikal faaliyette bulunmaya izin verilmesinin güç olması bu alanda yaşanan bir diğer sorunu oluşturmaktadır.

6.10. Kamu Kurumları ve Yöre Halkı İle İletişim Sorunları

Tarım işçilerinin çalışmak üzere gittikleri yörelerde geçici iskân alanlarını oluştururken yöre halkıyla ve kamu kuruluşları ile iletişim kurmaları gerekmektedir. Kendilerine ait bir konut veya kamp alanının bulunmaması, bu insanların yerleşim için genellikle suya yakın yerleri seçmelerine neden olmaktadır. İşgücüne ihtiyaçları olmasına rağmen, yöre halkı mevsimlik tarım işçilerinin kendi yerleşim alanlarına girmesini istememektedir. Bu durum taraflar arasında bazı sorunlara yol açmakta, sorunların giderilmesi, bazen kamu kuruluşlarının müdahalesini gerektirmektedir.

Yöre halkının güvenlik, iletişim kurmada sorun yaşama (dil bilme nedeniyle), çevre kirliliği(Yıldırak vd,2003) ve ülkemizde yaşanan terör olaylarıyla bu insanların özdeşleştirilmeleri gibi, nedenlerle bu insanların yerleşim yerlerine ya da yakınlarına yerleşmelerine olumlu bak-

mamaları her yerde olmasa da zaman zaman gerilimlere yol açmaktadır (www.ordugazete.com.2008).

6.11. Çocuk İşçiliği Sorunu

Tarım işçilerinin daha çok kazanmak ve bir an önce işi bitirmek için yaşına bakılmaksızın elinden iş gelen tüm aile bireylerinin katılımıyla çalıştıkları bilinen bir gerçektir. 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesinin a fıkrası, “Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.” hükmünü getirmektedir. Benzer şekilde İlköğretim ve Eğitim Kanununun 59. maddesi “İlköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerlerinde veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılması yasaktır.” hükmü ile ilköğretim çağındaki çocukların çalıştırılmalarını yasaklamaktadır. Her iki kanun tarafından da açıkça yasaklanmasına rağmen, çocuk işçiliğinin, ülkemizde birçok sektörde olduğu gibi, tarım sektöründe de yoğun şekilde sürdüğü bilinmektedir.

TÜİK tarafından yapılan “Çocuk İşgücü Araştırması, 2006” verilerine göre Türkiye’de 6-17 yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 632 bini erkek 362 bini kız çocuğu olmak üzere 958 bindir. Çalışan çocukların, bu yaş grubuna giren çocuklara oranı %5.9’dur. Bu çocukların 392 bini (%40,9’u) tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Çalışan çocuklar içerisinde eğitime devam edenlerin oranı %31.5, eğitime devam etmeyenlerin oranı %68.5’dir. Çalışan çocukların % 52.4’ü kırsal kesimde istihdam edilmektedir (TÜİK,2007).

Türkiye açısından, çalışan çocuk işçiliği konusunda önemli gelişmeler olmakla birlikte üzerinde özellikle durulması gereken bir sorun olmaya devam etmektedir. TÜİK araştırmasının kesin rakamlar olmadığı bilinmekte ve istatistiklere yansıyan rakamların gerçek rakamların çok altında olduğu tahmin edilmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları arasında yer alan çocuk işçiliğinde, ekonomik gerekçelerin yanı sıra ailelerin çocuklarını bırakacakları bir yerin olmaması da önemli bir etkidir. Çocuklar, Mart ayında başlayan ve Kasım ayına kadar devam eden süreçte, okullarından ayrı kaldıkları gibi,, gittikleri yerde de ya kardeşlerine bakmak ya da tarlada çalışmak zorundadırlar. Bu durumu aileler “çocuklar da çalışmak zorunda, yoksa karnımız doymaz.” (Milliyet,2004) diyerek gerekçelendirmektedirler.

Özellikle Güneydoğu illerinde son yıllarda artan şekilde görülen çocuk işçiliğinin bir başka şekli ise, çocukların kiraya verilmesidir. Ekonomik nedenlerin arkasına sığınarak çocuklarını elçi adı verilen kişilere kiralayan aileler, hiçbir sosyal güvencesi olmadan sadece sağ-salim getireceği sözüne dayanarak çocuklarını bu araçlara kiralamaktadırlar. Elçiler, çocukları tarla sahiplerine kiralamakta ya da yapılacak işi götürü usulde alarak ciddi kazançlar sağlamaktadırlar (Avcı,2005).

7. Öneriler

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları da kendileri gibi, fazla farkında olunmayan sorunlardır. Sayıları, coğrafi hareket yönleri, süreleri ve yöntemleri konusunda çalışmalar bulunmakla birlikte, tüm sorunlarının belirlendiğini söylemek oldukça güçtür. Sorunları konusunda toplumsal duyarlılığın bulunmaması, sorunun çözümünü de güçleştirmektedir. Toplumsal baskının olmaması, sorunun siyasal ve yasal düzeyde ele alınmasını güçleştiren temel nedendir. Sorunun akademik düzeyde ele alınmasının yanı sıra, ülke düzeyinde geniş kapsamlı bir çalışmanın yapılarak gerçek durumun ortaya konulması gerekmektedir. Çalışmada ortaya konulan sorunların çözümüne yönelik öneriler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Tarım çalışanlarının sorunlarının ortadan kaldırılması mümkün olmamakla birlikte en aza indirgenmesinin ön koşulu, dağınık mevzuatta parça parça yer alan ve tek başına bir anlam ifade etmeyen düzenlemelerin doğrudan bu kesimin tüm sorunlarına çözüm arayan kapsamlı bir yasal düzenlemeye kavuşturulmasının sağlanmasıdır. Bu

mevzuatın yapılmasında daha önceki yıllarda tasarı haline getirilen düzenlemeler, mevcut düzenlemelerin aksayan yönleri ve gelişmiş ülkelerdeki (ABD'nin 1978 tarihli Seasonal Farm Labor Act) gibi düzenlemeler, ülke koşullarına uyarlanarak yeni bir Tarım İş kanunu hazırlanarak yürürlüğe konmalıdır. Yasal düzenlemelerin koruması altına alınmayan hiçbir iyileştirme, uzun süreli olmayacağından öncelik bu alana verilmelidir.

- Kapsamlı bir Tarım İş Yasası çıkarılana kadar, mevcut koşullar altında mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkilerini düzenleyen "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılarının Denetimi Hakkında Yönetmelik" sadece yasal zorunluluğun sonucunda yapılmış bir düzenleme olmaktan çıkarılarak çözüm üreten, denetleyen bir yönetmelik haline getirilmelidir. Yönetmelikle izin verilen ve çağdışı bir yaklaşım olan "Tarım Aracılığı" uygulamasına son verilmelidir. Bu uygulamanın yerine tarımda istihdam hizmetlerini uğraş edinen uzmanlar İŞKUR'da istihdam edilmeli, bunun yetersiz kaldığı yörelerde Özel istihdam bürolarına (sürekli denetlemek koşuluyla) faaliyette bulunma izni verilmeli ve teşvik edilmelidir.

- İş bulma sorununun giderilmesine yönelik olarak yapılması gereken bir diğer çalışma ise, tarım sektöründeki gelişmelere uygun olarak ihtiyaç duyulan alanlarda eğitilmek üzere niteliksiz işgücünün yetiştirilmesinin sağlanmasıdır. Mesleki standartların belirlenmesinin özellikle kış aylarında açılacak işgücü yetiştirme kursları ile yaygınlaştırılması, hem işverenlerin nitelikli işgücü ile çalışmasını, hem de ürün yetiştirilmesi ve diğer aşamalarında verimliliği artırması açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Bunu izleyen aşamada ise işverenlerin İŞKUR veya İŞKUR'ca izin verilen özel istihdam bürolarının izni olmadan işgücü istihdam etmelerini yasaklayan yasal düzenlemeler getirilerek, işgücü piyasasının daha şeffaf hale getirilmesi sağlanmalıdır.

Tarımsal faaliyetlerin yaygın olduğu dönemlerde kurum kanununda da yer aldığı gibi, geçici bürolar ve gezici denetim elemanları sağlanması yoluyla istihdam ve denetim faaliyetleri kontrol edileceğinden sorunlar büyük ölçüde giderilmiş olacaktır.

-Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözümü için öncelikle büyük oranda belli olan coğrafi hareketliliğin yönünü ve büyüklüğünü belirlemek gerekmektedir. Bu bilgilerin sağlanması durumunda, işgücünün coğrafi hareketliliği bilindiğinden alınması gereken önlemlerin yerindeliği sağlanacağından kaynak israfına yol açılmayacaktır. Bu konuda çeşitli dönemlerde yapılan çalışmalar bu konuda yeterli bilgi içermektedir (Gümüş,2004’ten aktaran ŞAHAN, 2008,Yıldırak,2003).

Tarım sektörünün işgücü ihtiyacı bölgesel olarak sürekli izlenmeli ve işgücü açığının hangi bölgelerde bulunduğu belirlenerek tarım işçilerinin bu bölgelere yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Bunun için, İŞKUR ünitelerinin bölgelerindeki tarım işletmeleriyle irtibatları sağlanmalı ve sanayi sektörüne uygulanan geleceğe yönelik işgücü ihtiyacı anketleri bu işletmeler için de sürekli olarak tekrarlanmalıdır.

- Mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya kaldığı trafik kazalarının kaynağını oluşturan ulaşım sorunlarının çözümü hiç de zor görülmemektedir. Tarımsal işgücünün coğrafi hareketliliğinin ağırlıklı olarak Çukurova, Ege Bölgesi, İçanadolu ve Karadeniz olduğu bilinmektedir. Bu bölgelere mevcut durumda demiryolu ulaşımının mümkün olması nedeniyle işgücü hareketliliğinin başladığı dönemlerde gerçekleştirilecek özel tren seferleri uygulaması (TCDD,2008) yaygınlaştırılarak karayolunda insan onuruna yakışmayan koşullarda seyahatin önüne geçilmesi mümkün olacaktır.

Karayolu ile taşımacılığın yasal olarak engellenmesinin mümkün olmaması nedeniyle bu yolu kullanacakların ise,

a) 4925 sayılı Karayolu Taşımacılığı Kanunu ve yine bu kanuna dayanılarak çıkarılan karayolu taşıma yönetmeliğinin 11.16 ve 17. maddesine uygun taşıma yetki ve belgesine sahip kişi ve nitelikteki araçlarla yapılması,

b) Aynı yönetmeliğin 74. maddesinde sayılan kurum ve kuruluş görevlilerince işçilerin çıkış yaptıkları illerden itibaren sıkı denetimlerle ulaşımın sağlıklı bir şekilde yapılması yaşanan trajik kazaların önlenmesinde önemli rol oynayacaktır.

- Çalışma bölgelerine ulaşan işgücünün karşılaştığı ilk sorun barınma sorunudur. Bu sorun, sağlık sorunları, çocukların eğitim ve psikolojik sorunları, sağlıksız beslenme, çevreyle olan olumsuz iletişim gibi, sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için, mevsimlik işçilerin yoğun olarak çalıştığı bölgelerdeki kamu arazileri üzerinde merkezi ve yerel yönetimlerin ortaklaşa oluşturacakları geçici barınma merkezleri oluşturulmalıdır. İşçilerin, işyerlerine bu merkezlerden işverenlerin sağlayacağı araçlarla götürülüp, akşamları tekrar buralara getirilmelerinin sağlanması durumunda, temizlik, eğitim, çocukların bakımı, sağlıklı içme suyu, sağlık hizmetlerinin götürülmesi gibi, olumsuzluklar büyük oranda giderilmiş olacaktır.

Bu barınma merkezlerinin prefabrik binalar şeklinde ve merkezi mutfak, banyo. vb. ünitelerden oluşması ve ailelerin sadece uyuma amacıyla kullanabilecekleri küçük konutlar şeklinde ya da ortak kullanım alanlarının dışında ailelerin çadır kurabilecekleri (zemini betonlanmış) alanların oluşturulması sorunları büyük oranda çözecektir. Ekonomik açıdan başlangıçta getireceği yük ise işverenler ve devlet tarafından finanse edilebilir.

- Tarım sektöründe bütün gelişmelere rağmen, yeterli olmayan örgütlenme sorununun giderilmesinde en büyük iş yine devlete düşmektedir. Kamu personeline yönelik sendikalaşma hareketini desteklemek amacıyla sendika aidatlarının devlet tarafından karşılanması uygulaması, bu alanda da benzer şekilde gerçekleştirilebilir. Yalnız bu sendikal aidat yardımının istismarının önlenmesi amacıyla sendika üyeliğinin sıkı takip edilmesi gerektiği de açıktır. Yapılacak olan yardımlar karşılığında sendikaların bu kesime yönelik bilinçlendirme, hukuki yardım, meslek kursları vb. konularda yardım etmesi sağlanabilir.

Mevsimlik tarım işçilerinin mevcut 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu çerçevesinde emekli olmaları daha önce tabi olduğu 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanununda olduğu gibi emekli olmaları çok zordur. Bu nedenle tarım işçilerinin bağımsız ya da tarım elçisine bağlı şekilde çalışmalarını yerine özel istihdam bürolarına bağlı işgücü ola-

rak (İş Kanununun 7. maddesinde belirtilen koşullarda) çalışmalarının sağlanması bu sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır. Bu yöntemle sigorta primlerine işveren işçi ve devlet katkısı sağlanarak sosyal sigorta uygulamasına işlerlik kazandırılabilir.

Sonuç

Gezici mevsimlik tarım işçiliği, Türk çalışma hayatının bir gerçeği ve gereksinimidir. Tarım sektöründe bu insanların varlığı vazgeçilme-yecek kadar önemlidir. Sorunun çözümü, mevsimlik tarım işçiliğinin bitirilmesi şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü bu insanların emek gücü, tarım sektörü için vazgeçilmezdir. Önemli olan bu insanların çalışma koşullarının ve temel sorunlarının iyileştirilmesidir. Tıpkı ABD ve Kanada’da mevcut mevsimlik ve gezici tarım işçilerinin sahip olduğu yasal ve çalışma koşullarının sağlanmasıdır. Bu koşulların sağlanması halinde, tarım sektöründe kanayan sosyal bir yaranın ortadan kaldırılmasıyla ülkemiz açısından önemli kazanımlar sağlanacaktır. Üstelik mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya bulunduğu sorunlar çözümü zor olmayan ve büyük kaynaklar gerektiren sorunlar değildir. Önemli olan bu sorunların örgütsüz ve ekonomik açıdan zayıf olan tarım işçilerini sosyal hukuk devleti anlayışının bu kesim içinde uygulanmasını sağlamaktır.

Mevsimlik tarım işçilerinin temel başlıklar altında sıralanan ve çözüm önerileri geliştirilen sorunlar karşılaştıkları tüm sorunları, kapsamamaktadır. Fakat bu sorunların çözümü, en azından çektikleri sıkıntıları giderme ve yaşamlarını kolaylaştırma açısından oldukça önemlidir. Sorunların çözümü ise, öncelikle bu kesime yönelik bakış açısının değişmesi ve sorunun çözümü konusunda var olan yasal düzenlemelerin görevli kişi ve kuruluşlarca ciddi bir şekilde uygulanması ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

- AKSÖZ, İbrahim, (1972), **Zirai Ekonomiye Giriş**, Zirai İşletmecilik, Genel Kısım, Atatürk Üniversitesi Yayın no:252/C. Ziraat Fakültesi Yayın No:15, Ders Kitapları Serisi No:10, Atatürk Üniversitesi Basımevi. 2. Baskı, Erzurum.
- AVCI, İsmail, (2005), **“Simsarlar. yevmiyesi 6 liradan çocuk işçi topluyor”** www.zaman.com.tr. 15.06.2005, (Erişim: 10.07.2008)

- ÇALGÜNER,Cemil, (1943), **Türkiye’de Ziraat İşçileri**, T.C. Ziraat Vekaleti, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalar: Sayı:32, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara.
- ÇSGB,(2009), **2821 İşçi ve Sendika Üye sayıları**.
http://www.cs.gb.gov.tr/article.php?category_id=50&article_id=665 , (Erişim: 04.04.2009)
- DİE, (2004), **“2003 Yılı Tarımsal İşletmeler Ücret Yapısı Anketlerinin Sonuçları”** DİE Haber Bülteni.
- EĞİTİM-SEN, (2007), **Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni İle Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması**,
<http://www.egitimsen.org.tr/down/mevsimlik> tarimiscisi.doc. (Erişim:14.10.08)
- GÜMÜŞ,Adnan, (2004), **“Irgatlar Nereden Gelip Nereye Gidiyor”** ,Çukurova Deltası-Özel Ek:Yeni Adana Gazetesi, Şubat-2004
- ERKUL,İhsan, (1967), **Türkiye’de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku**, Eskişehir İTİA Yayınları No:42-16, İstanbul, Yörük Matbaası
- ILO, (1949), **95 No’lu Ücretin korunması Hakkında Sözleşme**
- ILO, (1951),**100No’lu Eşit Değerde İş İçin Erkek Ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında Sözleşme**
- İLO, (1975), **141 No’lu Tarım İşçilerinin Örgütlenmesine İlişkin Sözleşme**,
- İŞKUR.(2006)http://statik.iskur.gov.tr/tr/ark/ark/e/2006tr_dosyalar/1.pdf.
(Erişim:20.09.2008)
- KALECİ, Hatice, (2007), **Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi: Eskişehir Örneği**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Milliyet Gazetesi, Okul Yerine Tarladalar;14/09/2004.
- ÖZBEKMEZCİ, Şule, Sare SAHİL, (2004), **Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik Ve Barınma Sorunlarının Analizi**, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi, Cilt 19, No: 3.
- SGK,(2009), **SGK 2007 Yılı İstatistik Yıllığı**, http://www.ssk.gov.tr/wps/portal/!ut/p/c0/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os_gAS-PAAE8TIwMDN09nA6Mwn5Agc1d_g2AXE_2CbEdFAFjM7Yo!/(Erişim: 04.05.2009)
- SÜMER, H.Hadi,(2005) , **İş Hukuku**, Konya Mimoza Basım Yayım ve Dağıtım Ltd. Şti.
- ŞAHAN, Gülsün, **“Mevsimlik İşçi Çocuklarının Eğitim Sorunları Ve Çözüm Önerileri”**http://site.mynet.com/gulsunsahan/GULSUN/id10.htm1 (Erişim:15.10.2008)
- ŞEKER, Murat, (1986), **Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi**, Değişim Yayınları, Ankara.
- TCDD, (2008), **“Mevsimlik Tarım İşçilerimizi Özel Ekspres Treni İle Taşıdık...”** http://www.tcdd.gov.tr /haberler / mevsimlikisciler.htm (Erişim: .01.10.2008)
- TOBB, (1989),**Türkiye’de Ekonomik Yapı Değişimleri (1923–1988)**, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara.

- TÜİK, (2005), “**Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı 2004**”, DİE Haber Bülteni, Sayı:145
- TÜİK, (2006), “**Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı 2005**” DİE Haber Bülteni, Sayı:148
- TÜİK, (2007), **Çocuk İşgücü Araştırması, 2006**,
- TÜİK,(2008), “**Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı 2007**”, TÜİK Haber Bülteni, Sayı:139
- TÜİK,(2009),“**Hanehalkı İşgücü Araştırması 2009 Şubat Dönemi Sonuçları (Ocak, Şubat, Mart 2009)**”, TÜİK Haber Bülteni, Sayı:85
- YILDIRAK, Nurettin, Bülent GÜLÇUBUK, Sema GÜN, Emine OLHAN, Mehmet KILIÇ, (2003), **Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları**, Tarım-İş Sendikası Yayın No:2003/4
- [Iwww.isguvenligi.net](http://www.isguvenligi.net). (Erişim:10.10.2008)
- www.nasda.org. (Erişim:10.10.2008)
- <http://www.bls.gov/iif/oshwc/cfoi/cfch0001.pdf> (Erişim:04.05.2009)
- <http://www.hse.gov.uk/statistics/tables/kind2.htm> (Erişim:04.05.2009)
- <http://www.ordugazete.com/haberdetay.asp?haberID=1076> (Erişim:15.10.2008)